

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nauka.com.ua | № 7, 2020 | 30.07.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.7.6](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.7.6)

УДК 330.46:339

Л. О. Мармуль,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0002-5589-9338

Л. Ю. Леваєва,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0003-0697-2700

ВІДТВОРЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ВИКОРИСТАННЯ ТА СИСТЕМНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ

L. Marmul
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav
L. Levaieva
PhD in Economics, assistant professor, assistant professor of the Department of Economics,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

REPRODUCTION OF THE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF IMPROVING THE IDENTIFICATION METHODOLOGY, ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF USE AND SYSTEM MANAGEMENT OF DEVELOPMENT

У статті розглянуті особливості сучасної структури, складників та динаміки використання й відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних та агропромислових підприємств. Виявлені проблеми ідентифікації й оцінки структурних зрушень. Обґрунтовані методологічні засади відтворення з встановленням змістовних етапів. Визначені можливості та резерви організаційно-економічного механізму раціонального використання. Розроблені нові елементи системи управління й регулювання розвитку. Обґрунтовано, що суттєво покращити фінансово-інвестиційний стан сільськогосподарських товаровиробників як основного чинника відтворювальних процесів ресурсокористування може державно-приватне партнерство, соціальна відповідальність агрохолдингів, державне регулювання інтервенційних реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію та надання кредитів для відтворення матеріально-технічних ресурсів підприємствам малого і середнього агробізнесу. Визначено, що субсидування частини банківського процента (вартості) інвестованого капіталу дасть змогу отримувачам кредитів скоротити грошові витрати за користування позиковими коштами. Це сприятиме зміцненню фінансово-

економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, підвищенню їх інвестиційної привабливості й розширеному відтворенні виробничо-ресурсного потенціалу.

The article considers the features of the modern structure, components and dynamics of the use and reproduction of the production and resource potential of agricultural and agro-industrial enterprises. The problems of identification and evaluation of structural shifts are identified. The methodological bases of reproduction with the establishment of content stages are substantiated. It is noted that methodological approaches to the study of theoretical and practical aspects of the formation and reproduction of the production and resource potential of enterprises in the agricultural sector of the economy include the main structural blocks that make up the content of its successive stages. This identification, generalization and refinement of a conceptual framework and directions of evolution of the theory of reproduction of production factors; determination and evaluation of the main components of the organizational-economic mechanism of social reproduction of the agricultural resources; the justification for the use of components organically-economic mechanism of management of a resource according to its status, problems and trends; testing and possible changes of directions and measures of reproduction of resources, implementation of results into practice. The possibilities and reserves of the organizational and economic mechanism of rational use are determined. New elements of the development management and regulation system have been developed. It is proved that public-private partnership, social responsibility of agricultural holdings, state regulation of interventional sales prices for agricultural products and the provision of loans for the reproduction of material and technical resources to small and medium-sized agribusiness can significantly improve the financial and investment status of agricultural producers as the main factor in the reproduction of resource management processes. It is determined that subsidizing a part of the Bank's interest (cost) of invested capital will allow loan recipients to reduce monetary expenses for using borrowed funds. This will help to strengthen the financial and economic stability of agricultural enterprises, increase their investment attractiveness and expand the reproduction of production and resource potential.

Ключові слова: потенціал; виробничо-ресурсний; підприємства; аграрні; методологія; ідентифікація; організаційно-економічний механізм; людський капітал; інвестиції; системне управління; стійкий розвиток.

Key words: potential; production and resource; enterprises; agricultural; methodology; identification; organizational and economic mechanism; human capital; investment; system management; sustainable development.

Постановка проблеми. Формування соціально-орієнтованої аграрної політики в Україні, здійснення ефективних реформ щодо організації сільських територій та покращення життєвого рівня сільського населення можливо лише за умови ефективного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу підприємств в аграрній сфері економіки. Проте відсутність дієвих заходів щодо поліпшення організаційно-економічного механізму відтворення, у т.ч. у складі бізнес-планів та інвестиційних проектів суб'єктів господарювання, комплексних національних, регіональних та місцевих програм розвитку сільських територій істотно гальмує даний процес. Як наслідок, погіршується рентабельність сільськогосподарських підприємств, добробут їх працівників та ефективність функціонування аграрної галузі в цілому. Тому актуальним питанням на сучасному етапі розвитку суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки є формування єдиних методологічних підходів щодо удосконалення механізму ефективного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та відтворення ресурсного потенціалу аграрних та агропромислових підприємств досліджувалися найбільш активно у 70-80-і роки минулого століття. До того періоду належать фундаментальні праці П. Борщевського, М. Ігнатенка, М.Долішнього, В.Трегобчука, М. Хвесика та інших відомих науковців. Вони продовжилися впровадженням концепції сталого розвитку у роботах Б. Данилишина, Ю. Гринчук, Л. Масловської, інших авторів. Проте в останні роки інтерес науковців і практиків до цієї теми у традиційному розумінні значно знизився. Це пояснюється динамічними зрушеннями у структурі потенціалу, використанням новітніх технологій у його

відтворенні, зміною пріоритетів господарювання й управління. Це тим більше актуалізує тематику досліджень потенціалу агропромислових підприємств з урахуванням вказаних зрушень та новацій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення особливостей сучасної структури, складників та динаміки використання й відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних та агропромислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічні підходи дослідження теоретичних і практичних аспектів формування та відтворення виробничо-ресурсного потенціалу підприємств аграрної сфери економіки включають у себе основні структурні блоки, які складають зміст послідовних його етапів. Це ідентифікація, узагальнення та уточнення понятійного апарату і напрямів еволюції теорії відтворення факторів виробництва; визначення та оцінка основних складових організаційно-економічного механізму суспільного відтворення аграрних ресурсів; обґрунтування використання складників організаційно-економічного механізму управління ресурсокористуванням відповідно до його стану, проблем і тенденцій розвитку; апробація та можливі зміни напрямів і заходів відтворення ресурсів, впровадження результатів у практику господарювання.

Уявляється, що вказаний комплексний методологічний підхід щодо визначення механізму ефективного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств сприятиме виявленню найбільш вагомих його складових і розробці дієвих заходів їх поліпшення [1, с. 226]. Це буде сприяти підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, вирішенню екологічних та соціальних проблем сільських територій. Необхідно, зазначити, що в економічній теорії, економіці аграрних підприємств відомі різні підходи щодо трактування економічної категорії “відтворення факторів виробництва” в ринкових умовах господарювання.

Більшість з них подібні і відрізняються між собою тільки частково, на рівні окремих складових. Так, науковці, що вивчали і вивчають вищезазначену проблему, визначають відтворення факторів виробництва як сукупність заходів щодо поновлення особистих (трудова ресурси) і речових (земельні, матеріальні, нематеріальні ресурси тощо) елементів процесу виробництва з метою їх ефективного використання [2, с. 125]. Зазначене розуміння сутності процесу відтворення факторів виробництва, у свою чергу, обумовлює напрями еволюції теорії відтворення факторів виробництва. В основному, вона передбачає розвиток двох з них, а саме:

- теорія відтворення (поліпшення) первинної, або основної складової ресурсного потенціалу, - праці та землі;

- теорія відтворення (поліпшення) вторинної складової, - капіталу, що відображає результат впливу праці на природні ресурси й підприємництво.

Крім цього, доцільно зазначити, що теорії відтворення первинної (трудова і земельні ресурси) та вторинної (ресурси у формі капіталу та підприємницької діяльності) складових виробничих факторів ґрунтуються на забезпеченні та врахуванні умов розвитку науково-технічного прогресу, своєчасному наданні та використанні інформації про діяльність аграрних підприємств і забезпечення їх стійкого екологічного та соціально-економічного стану, прийнятті обґрунтованих управлінських рішень тактичного і стратегічного характеру.

Представники марксистської та маржиналістської економічних теорій трактували виробничі фактори як важливі елементи, або об'єкти, які можуть вирішально вплинути на ефективність функціонування та доходи будь-якого господарюючого суб'єкта [3, с. 52]. Також даний підхід передбачає оцінку впливу відносин власності на ефективність відтворення факторів виробництва. Тобто всі вищевказані підходи науковців спрямовані на одночасне відтворення всіх ключових виробничих чинників завдяки диференційованим заходам. Тільки в такому випадку забезпечується найбільший синергетичний вплив на відтворення виробничих ресурсів як основних факторів аграрного виробництва.

Визначено, що організаційно-економічний механізм суспільного відтворення аграрних ресурсів – це система пов'язаних між собою форм, важелів і методів соціально-економічного впливу на сільськогосподарських товаровиробників з метою активізації виробничої, фінансово-інвестиційної діяльності та насичення аграрних ринків конкурентоспроможною продукцією [4, с. 14]. Враховуючи вищезазначену дефініцію, нами обґрунтовано основні складові організаційно-економічного механізму суспільного відтворення виробничих аграрних ресурсів.

Мова йде про організаційну (організація виробництва та бізнес-процесів, відносини власності, система управління на всіх напрямках господарської діяльності, реструктуризація, соціальна відповідальність та ін.) та економічну (ціноутворення, оподаткування, планування й прогнозування фінансово-господарської діяльності, економічне стимулювання підприємств, форми їх інвестування та кредитування, мотивація до раціонального ресурсокористування тощо) складові. На думку М. Ігнатенка, вони взаємопов'язані між собою, особливо на кінцевому етапі застосування через аналіз та контроль за використанням ресурсів на всіх рівнях господарювання, надання необхідної інформації власникам або керівникам щодо основних показників та індикаторів діяльності сільськогосподарських підприємств з метою оптимізації ресурсного відтворення [5, с. 78].

Даний підхід створить умови для комплексного вивчення економічного механізму розширеного відтворення потенціалу аграрних підприємств, сприятиме впровадженню дієвих заходів щодо його вдосконалення. Сучасна методологія його досліджень повинна, передусім, базуватися на вивченні різних важелів оновлення виробничо-ресурсного потенціалу в сільськогосподарському та агропромисловому виробництві. З цією метою пропонується визначити та проаналізувати провідні чинники та можливі ризики й виклики, що впливають на його відтворення.

Важливе значення має уточнення чинників, які впливають на відтворення виробничих ресурсів як факторів сільськогосподарського виробництва [6, с. 238]. Вони мають як загальноекономічний характер, так і проявляються на рівні суб'єктів аграрного господарювання, є суб'єктивними або об'єктивними. Насамперед, це:

- суспільно-політичні (геополітична ситуація, соціально-економічний стан у країні, рівень соціально-економічної стабільності, соціологічні настрої у суспільстві);
- соціально-економічні (досконалість інститутів й інституцій, стан та рівень розвитку аграрної сфери економіки та ринку праці, рентабельність та дохідність сільськогосподарських підприємств; рівень матеріального та соціально-психологічного стимулювання працівників тощо);
- особливості та пріоритети державної аграрної політики;
- ефективність та якість використання сільськогосподарських земель та інших ресурсів, його проблеми і тенденції;
- природно-кліматичні умови територій розміщення аграрних підприємств (родючість ґрунтів, температурні показники, водна та вітрова ерозія, стихійні лиха та ін.);
- сезонність виробництва (весняно-осінні польові роботи тощо), рівень продуктивності праці та ефективність інших ресурсів;
- енерго- та ресурсоемкість сільськогосподарського виробництва, рівень ресурсозбереження;
- впровадження інноваційних технологій, органічного землеробства, меліорацій.

Отже, всі вищевказані чинники мають вирішальний вплив на відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрної сфери економіки. Також відтворення трудових ресурсів повинно базуватися на оптимізації демографічної ситуації, мотивації аграрної праці, забезпеченні доходів та рівня життя сільськогосподарських працівників та сільських жителів на основі принципів соціальної справедливості [7, с. 94]. З іншої сторони, формування ефективного та конкурентоспроможного аграрного виробництва, що забезпечує потреби населення в продуктах харчування, високих доходах, задовольняє попит підприємств переробних галузей, а також потреби експорту в сільськогосподарській продукції та стабільність аграрних ринків, є сьогодні стратегічною метою аграрної політики держави, направлене на оптимальне використання та відтворення виробничо-ресурсного потенціалу.

В умовах погіршення якості, порушення, деградації природних систем життєзабезпечення, незавершеності ринкових реформ, нестабільності політичної і соціально-економічної ситуації у країні проблема відтворення аграрного виробничо-ресурсного потенціалу набуває особливої актуальності, але й одночасно відходить на другорядний план через макроекономічні кризові явища та процеси. Складність її вирішення зумовлена також недосконалістю інститутів національного законодавства.

Адже саме вони регулюють еколого-економічні фактори виробництва, не досить комплексним підходом до здійснення ринкових реформ і непослідовністю аграрної політики. Тому на сучасному етапі розвитку аграрних формувань тим більше необхідно удосконалити методологічні підходи до визначення організаційно-економічного механізму відтворення аграрного виробничо-ресурсного потенціалу.

Провідними складовими аграрного потенціалу сільськогосподарських підприємств в Україні є земля, матеріально-технічні засоби, трудові, фінансові і різноманітні нематеріальні ресурси. Земельний фонд країни становить 60,4 млн. га, або майже 6,0% території Європи. Земля характеризується надзвичайно високим рівнем освоєння, родючості та виснаження. Недостатньо економічно та екологічно обґрунтованим є розподіл земель за цільовим призначенням. У структурі земельного фонду значні площі займають ґрунти з незадовільними властивостями (змиті, піддані вітровій ерозії, засолені, солонцюваті, перезволожені тощо), – це деградовані і малородючі ґрунти [8, с. 217].

Площа таких ґрунтів на орних землях перевищує 6,6 млн. га, або 20% площі ріллі, а прямі щорічні втрати (тобто різниця між вартістю валового продукту і витратами на його отримання) досягають, у середньому, 66,5 грн./га, або в цілому по Україні близько 400 млн. грн.. Ураховуючи це, землю необхідно визнати капіталом і включити її вартість в економічний обіг. Це сприятиме підвищенню прибутковості сільськогосподарських підприємств і здійсненню розширеного відтворення виробничих ресурсів.

Матеріально-технічні ресурси сільськогосподарських підприємств поділяються на основні та оборотні засоби. Основні засоби, крім вартості землі, включають ще і вартість машин та обладнання, транспортних засобів, будівель і споруд, робочої і продуктивної худоби, багаторічних насаджень та ін. Від їх складу значною мірою залежить можливість своєчасного якісного виконання технологічних операцій виробничого процесу. Саме матеріально-технічна база й, особливо, її активна частина (машини та обладнання) значною мірою визначають масштаби та напрями розвитку аграрного виробництва, його дохідність, фінансово-економічну стійкість, конкурентоспроможність та ефективність.

Проте нині вона знаходиться у критичному стані, зумовленому тривалою фінансовою неспроможністю сільгосптоваровиробників, незбалансованістю амортизаційної політики і потреб господарств на відтворення засобів виробництва, значним спадом інвестиційної діяльності, що водночас унеможливує позитивну динаміку економічного росту. Наслідком такої ситуації стала низька ефективність вітчизняного аграрного виробництва на рівні підприємств малого та середнього агробізнесу [9, с. 172].

Також їм притаманна у значній кількості випадків інтенсивна експлуатація та неефективне використання природних ресурсів; застарілість, надмірна енерго- й матеріалоемність, багатовідходність виробничих технологій, недостатній рівень вторинної переробки відходів, неефективність організаційно-

економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності. Це спричиняє високий рівень антропогенного навантаження на екосистеми, зменшення біорізноманіття та забруднення довкілля; відсутність позитивних соціальних та екологічних структурних зрушень в аграрній економіці і реальних кроків у переведенні її на інноваційно-інвестиційну модель ефективного функціонування.

Тривалий нееквівалентний обмін сільськогосподарської та промислової продукції призвів до значного зростання ступеня спрацювання основних засобів, зниження темпів впровадження інноваційних технологій, інших досягнень науково-технічного прогресу в агроформуваннях. У багатьох, особливо малих та середніх сільськогосподарських підприємствах, знос будівель і споруд становить понад 50,0 %, машин та обладнання – близько 60,0%. Формально ж вартість основних засобів зростає через їх індексацію без додаткового введення нових ресурсів. Більше половини парку тракторів, збиральних комбайнів та вантажних автомобілів відпрацювали свій амортизаційний строк. Внаслідок цього витрати на ремонт і технічне обслуговування становлять майже 70% від суми коштів на придбання нової техніки, до 40% машин простоюють з технічних причин.

У більшості сільськогосподарських підприємств знижуються ресурсозабезпеченість і рівень економічної ефективності використання матеріально-технічних ресурсів, унеможливується перехід на високоефективні ресурсоемісні технології виробництва [10, с. 19]. Нині лише агрохолдинги та великі сільськогосподарські підприємства завдяки інвестиціям можуть забезпечити виконання виробничих процесів високопродуктивними та якісними машинами й устаткуванням за умови і з метою використання інноваційних технологій на великих земельних площах.

Проте прагнення отримувати надприбутки за рахунок вирощування комерційних енергомістких продовольчих та технічних культур, що виснажують землю, потребує негайного прийняття на законодавчому рівні заходів щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, впровадження у практику нових технологій обробки ґрунту та інших агротехнічних заходів, спрямованих на збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами. Необхідним уявляється виведення з інтенсивного обробітку малопродуктивних і деградованих земель. Все це потребує значних інвестицій для забезпечення безперервності в нарощуванні виробничої діяльності. Без державної підтримки і підвищення прибутковості сільського господарства в інших підприємствах неможливе відновлення матеріально-технічної бази, впровадження прогресивних технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції.

В аграрному виробництві відтворювальні цикли тісно пов'язані з біологічними законами, переплітаючись з природними. Особливістю сільськогосподарського відтворення є сезонний характер виробничих процесів (у першу чергу, у рослинництві, але й у тваринництві сезонні коливання можуть бути досить істотними). Цим формується відмінний від більшості промислових галузей порядок створення обігового капіталу і відтворення робочої сили, оскільки технологічний процес виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції триває кілька місяців.

Отже, забезпечити нормативи використання обігових коштів за рахунок власних джерел не лише неможливо, але й економічно не виправдано. Надлишок обігових коштів, утворений у міжсезоння, знецінює капітал і створює передумови для нецільового або неефективного використання тимчасово вільних коштів. Внаслідок залежності виробничого процесу від природних умов забезпечити безперервність відтворення в аграрній сфері можливо через економічну складову організаційно-економічного механізму відтворення, сукупність управлінських і регулюючих заходів у сфері відтворювальних циклів як самого аграрного підприємства, так і держави.

Останні проявляють свій вплив при використанні горизонтальних економічних зв'язків підприємств сільського господарства з підприємствами машинобудування, енергетики, хімічної промисловості, будівництва та інших галузей економіки; через вертикальні економічні зв'язки у сільському господарстві, забезпечуючи взаємодію живої праці та решти ресурсних факторів виробництва. У результаті такі її складові, як сільськогосподарські угіддя та біологічна група засобів виробництва щороку циклічно відтворюються у межах галузі й кожного окремого аграрного підприємства. Якщо сільськогосподарські культури та поголів'я тварин відтворюються не лише кількісно, але й якісно, то відтворення земель відбувається лише в якісному змісті, шляхом поліпшення родючості ґрунтів.

Відтворення виробничо-ресурсного потенціалу залежить від комплексу умов, здатних прискорювати цей процес [11, с. 136]. Їх можна об'єднати в такі групи: природно-біологічна, фінансово-інвестиційна, інформаційна, кадрова, управлінська та інноваційна. Усі вищенаведені чинники, що формують виробничо-ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств, тісно переплітаються і взаємозалежні між собою та впливають на ефективність використання кожного виду ресурсів. Визначальна роль у ресурсному забезпеченні їх стійкого економічного розвитку, як і національної економіки загалом, належить людському капіталу.

Як ресурс аграрного виробництва, він формується, насамперед, у середовищі сільського населення. Вимоги до якості останнього зростають у зв'язку з підвищенням техніко-технологічного рівня сільськогосподарського виробництва та необхідністю посилення його конкурентоспроможності. Нині ж, як зазначають Л. Мармуль, І. Романюк, професійно-кваліфікаційний рівень аграріїв, які в переважній більшості працюють із відривом від змісту сучасних інноваційних технологій у рослинництві та тваринництві, є низьким [12, с. 49].

Вищенаведені проблеми, що спостерігаються сьогодні в ресурсному забезпеченні підприємств аграрної сфери економіки, потребують, як уже зазначалося, послідовної державної підтримки, яка в провідних ринкових

економіках виконує стабілізуючу та стимулюючу функції у забезпеченні стійкого розвитку суб'єктів аграрного господарювання. Системна державна аграрна політика має спрямовуватися на підвищення ефективності використання та відтворення задіяного в сільськогосподарському виробництві виробничо-ресурсного потенціалу, що дозволить аграрній сфері країни бути "точкою зростання" й фундаментом подальших інноваційних перетворень економіки країни загалом.

Одним з пріоритетних напрямів такої підтримки має стати формування сприятливого фінансово-кредитного середовища через забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідними обсягами фінансових ресурсів для розширеного відтворення й інноваційного розвитку, фінансової стабільності та конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому аграрних ринках.

Перспективним чинником та елементом організаційно-економічного механізму регулювання процесу відтворення виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських й агропромислових підприємств є організація та розвиток сільських територій шляхом розширення владних повноважень та можливостей сільських громад у здійсненні контролю та стимулюванні раціонального ресурсокористування домогосподарств та малих, середніх і великих підприємств агробізнесу; залученні інвестицій у виробничу, екологічну й соціальну сфери села громадськими організаціями, волонтерами та меценатами [13, с. 5].

Висновки. Суттєво покращити фінансово-інвестиційний стан сільськогосподарських товаровиробників як основного чинника відтворювальних процесів ресурсокористування може державно-приватне партнерство, соціальна відповідальність агрохолдингів, державне регулювання інтервенційних реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію та надання кредитів для відтворення матеріально-технічних ресурсів підприємствам малого і середнього агробізнесу. Субсидування частини банківського процента (вартості) інвестованого капіталу дасть змогу отримувачам кредитів скоротити грошові витрати за користування позиковими коштами. Це сприятиме зміцненню фінансово-економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, підвищенню їх інвестиційної привабливості й розширеному відтворенні виробничо-ресурсного потенціалу.

Список літератури.

1. Мандич О.В. Основні фактори формування ринкової позиції зерновиробників. *Вісник ХНТУСГ ім. П.Василенка. Серія : Економічні науки*. Вип. 149 X.: ХНТУСГ. 2014. С. 224-229.
2. Мармуль Л.О., Соловійов А.І. Оптовий плодоовочевий ринок як складова ринкової інфраструктури. *Економіка АПК*. 2002. № 8. С. 124-126.
3. Шура Н. Моделювання залежності ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств від стану та ефективності відтворення основних фондів. *Економіст*. 2012. № 4. С. 50-55.
4. Романюк І.А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт: наук. жур.* 2016. № 11. С. 12-15.
5. Ігнатенко М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних і харчових підприємств. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 78.
6. Борисова В.А. Напрями економічного відтворення ресурсного потенціалу АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит"*. Вип. №1 (30). 2011. С. 236-245.
7. Коваль С.В. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93-96.
8. Гринчук Ю.С. Удосконалення формування та використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств: монографія. Біла Церква: 2014. 390 с.
9. Ігнатенко М.М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 238 с.
10. Россоха В.В. Теоретико-методичні засади формування, розвитку та оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства. К.: ННЦ ІАЕ, 2009. 94 с.
11. Єрмаков О.Ю. Ресурсний потенціал сільських територій та особливості його відтворення і використання в аграрній сфері. *Науковий вісник НУБіП України*. 2011. Вип. 163. Ч. 3. С. 133-141
12. Мармуль Л., Романюк І. Потенціал конкурентоспроможності підприємницької діяльності у галузі сільського зеленого туризму. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 1 (37). С. 47-50.
13. Леваєва Л.Ю. Ідентифікація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності на селі. *Агросвіт*. 2019. № 17. С. 3-7.

References.

1. Mandych, O.V. (2014), "The main factors shaping the market position of grain producers". *Visnyk KHNTUSH im. P. Vasylenska. Seriya : Ekonomichni nauky*, vol. 149, pp. 224-229.
2. Marmul', L.O. and Solovyov, A.I. (2002), "Wholesale fruit and vegetable market as a component of market infrastructure". *Ekonomika APK*, vol 8, pp. 124-126.
3. Shura, N. (2012), "Modeling the dependence of the efficiency of production and economic activities of enterprises on the state and efficiency of reproduction of fixed assets". *Ekonomist*, vol. 4, pp. 50-55.
4. Romaniuk, I.A. (2016), "Features of the reproduction process in the agricultural sector". *Ahrosvit*, vol. 11,

pp. 12-15.

5. Ihnatenko, M. (2015), "Theoretical principles and practical directions of formation of corporate social responsibility of agricultural and food enterprises". *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 78.

6. Borysova, V.A. (2011), "Directions of economic reproduction of resource potential of agro-industrial complex". *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya "Finansy i kredyt"*, vol. 1 (30), pp. 236-245.

7. Koval', S.V. (2016), "Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products". *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 7, no. 2, pp. 93-96.

8. Hrynychuk, YU.S. (2014), *Udoskonalennya formuvannya ta vykorystannya vyrobnycho-resursnoho potentsialu ahrarnykh pidpryyemstv* [Improving the formation and use of production and resource potential of agricultural enterprises]. Bila Tserkva, Ukraine.

9. Ihnatenko, M.M. (2010), *Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok sil's'kykh terytoriy* [Socio-economic development of rural areas]. Kherson: Aylant, Ukraine.

10. Rossokha, V.V. (2009), *Teoretyko-metodychni zasady formuvannya, rozvytku ta otsynuyannya vyrobnychoho potentsialu sil's'kohospodars'koho pidpryyemstva* [Theoretical and methodological principles of formation, development and evaluation of the production potential of an agricultural enterprise]. Kyiv, NNTS "Instytut ahrarnoyi ekonomiky", Ukraine.

11. Yermakov, O.YU. (2011), "Resource potential of rural areas and features of its reproduction and use in the agricultural sector". *Naukovyy visnyk NUBiP Ukrayiny*, vol. 163, no 3, pp. 133-141.

12. Marmul', L. and Romaniuk, I. (2017), "The potential of competitiveness of entrepreneurial activity in the field of rural green tourism". *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 1 (37), pp. 47-50.

13. Levaieva, L.YU. (2019), "Identification of agricultural service cooperatives in the set of forms of organization of activities in the countryside". *Agrosvit*, vol. 17, pp. 3-7.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2020 р.